

Tri četrtine knjige obravnavajo obdobje druge svetovne vojne. Podrobno je opisal svojo pot iz Maribora v Zagreb. Z velikim smislom za opazovanje opisuje razna srečanja, aretacijo na poti proti Reki, prestajanje zapora v Trstu, italijansko mobilizacijo, pobeg nazaj v Trst in odhod v partizane leta 1943. Prav presenetljivo je, kako se pisec spominja prvih spopadov z okupatorjem. Pri-poved je polna drobnih dogodkov, ki so se Turku močno vtisnili v spomin in so zanj zelo pomembni. Enako podrobno je opisal ustanavljanje partizanskega gledališča, pri katerem je bil že od začetka med glavnimi organizatorji in igralci, pa tudi ustanavljanje igralske skupine na Primorskem v okviru IX. korpusa. Popisal je mnogo kulturnih mitingov, ki so jih prirejali v raznih krajih. Včasih navaja natančne programe prireditev, včasih pa le obrobne dogodke, ki so spremljali priprave in izvedbo mitingov. Značilno za njegovo pisanje je, da se bistvenih stvari pogosto dotakne le na kratko, razpiše pa se o drobnih dogodkih, srečanjih in vtisih.

Igralsko skupino so poleti 1944 poslali tudi v Beneško Slovenijo in Rezijo. Razmere v teh dveh pokrajinah so bile popolnoma drugačne kot v Sloveniji. Izredno zanimivo je Turk popisal to "turnejo", ki je trajala dobre tri mesece in pol. Na njej so doživeli mnogo lepih, pa tudi težkih in neprijetnih stvari. Zavest o pripadnosti slovenskemu narodu je bila v Beneški Sloveniji in Reziji še zelo šibka, predvsem zaradi dolgoletne raznarodovalne politike italijanske države in naravne zaprtosti teh pokrajin. Veliko oporo so imeli med slovenskimi duhovniki. Odpor in nenaklonjenost med prebivalstvom Beneške Slovenije in Rezije so poglobile nasilne mobilizacije za partizansko vojsko in razne obvezne oddaje blaga. Igralska skupina je bila poslana v Beneško Slovenijo in Rezijo predvsem z namenom, da ublaži in zglati podobne nesporazume in skuša vzbuditi in pridobiti naklonjenost Beneških Slovencev in Rezijanov. Podatke o tem, kako so potekali vojaški pohodi v Beneško Slovenijo in Rezijo, boji in osvoboditev teh krajev, najdemo v raznih zgodovinskih pregledih, zbornikih in podobnih publikacijah, izredne vrednosti pa je osebno pričevanje Danila Turka o vzdušju ob njihovem prihodu in nastopih. Piše o stalno prisotnem občutku nevarnosti zaradi nenaklonjenosti velikega števila prebivalcev, "ko ni bilo varno nikamor stopiti brez straže", in o sreči ob malih naklonjenostih, ki so jih bili deležni.

Svojo pripoved zaključí s prihodom igralske skupine v osvobodjena mesta, Gorico, Tržič in Trst, kjer so imeli zadnji nastop 9. junija 1945 v dvorani gledališča Nazionale. Tekstu so dodane številne fotografije, v dodatku pa so prepisi pisem šefu Propagandnega odseka IX. korpusa iz let od 1944 do 1945.

Danilo Turk se je za pisanje spominov odločil predvsem zato, da bi ohranil nekaj pričevanj o času, v kate-

rem je živel in ustvarjal. Spomini so takšni, kakršen je bil tudi avtor sam, temperamentni, duhoviti, neposredni, malo neurejeni in verjetno v vseh podrobnostih tudi ne vedno povsem točni. Ob Kumbatovičevem Veselem vetru in Valičevih Frontnikih pa predstavlja Turkova knjiga "Moje stoletje" dopolnitev našega vedenja o delu in vlogi kulturniških skupin med NOB na Slovenskem.

Metka Gombač

UČITELJSKI LIST (1920 - 1926), Bibliografsko kazalo Tatjana Hojan, razprava Marisa Škerk - Kosmina, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1991, 166 strani

Bibliografije so zaradi svojega v temelju sistematizirajočega pristopa, poleg arhivskih popisov, osnovni pripomoček zgodovinarjevega dela. Za obdobje med obema vojnama je iz različnih vzrokov ohranjenega manj arhivskega gradiva, bogato pa je časopisno, zato je razumljivo, da so bibliografije toliko bolj cenjene.

Slovenec sta splošni pregled slovenskega časopisja do konca druge svetovne vojne podala Janko Šlebinger - leta 1937 - in v nadaljevanju Jože Bajec - leta 1973. Ne smemo spregledati, da so pokrajinske oz. krajevne bibliografije v prvi vrsti nastale za obmejne in narodnostno ogrožene pokrajine in da je najbolj obdelan tisk prav tisk Slovenskega primorja, najceloviteje podan v delu Pavla Plesničarja (1940) in Miše Šalamun (1961). Bibliografska obdelava se od splošnih pregledov usmerja na ožja strokovna področja ali na podrobnejšo obdelavo posameznih časopisov.

Te vrste je tudi prva publikacija Slovenskega šolskega muzeja, ki jo danes predstavljamo¹. Bibliografsko kazalo Učiteljskega lista iz Trsta je sestavila Tatjana Hojan, bibliotekarska svetovalka v muzeju. Poleg obdelave sorodnih listov - Popotnika, Sodobne pedagogike in Slovenskega učitelja - je obdelava Učiteljskega lista avtorično že tretje tovrstno delo. Izkušena avtorica je članke uredila po mednarodni univerzalni klasifikaciji, ustrezno oblikovala sedem glavnih strokovnih skupin in številne podskupine. Pomožna kazala razširjajo uporabnost publikacije. Spregledani dve številki Učiteljskega lista je avtorica obdelala knasnje in objavila v 24. številki Zbornika za zgodovino šolstva in prosvete, ki je izšla konec leta 1991.

Profesorica Marisa Škerk-Kosmina je svoje diplomsko delo objavila v naši publikaciji, v katero je bilo uvrščeno kot uvodna razprava. V njej sledimo delovanju slovenskih in hrvaških učiteljev, organiziranih v Zvezi slovenskih učiteljskih društev v Trstu, katere glasilo je bil Učiteljski list ves čas izhajanja, od marca 1920 do prepovedi izhajanja avgusta 1926. Primorski Slovenci in Hrvati, ki so po prvi svetovni vojni prišli pod Italijo, so bili tu izpostavljeni hudim raznarodovalnim pritiskom. Izkušnje

¹ Prispevek je bil podan 4. decembra 1991 na predstavitvi novih publikacij Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani.

z danes toliko opevano "Evropo" za Slovence vendar niso pretirano spodbudne. Tem za Primorce neugodnim procesom lahko sledimo tudi skozi uvodno študijo, kjer so razvidni statistični podatki o upadanju števila zaposlenih slovanskih učiteljev, in o upadanju števila slovanskih šol - vse do njihove popolne ukinitve.

Najaktivnejši sodelavci lista so bili seveda njegovi uredniki, Slovence Janko Samec in Jože Pahor ter Hrvat Vinko Šepić. Znani pa so tudi drugi sodelavci, večinoma aktivni na književnem ali političnem področju. Med njimi so bili Srečko in Stanko Kosovel, Srečko Kumar, Karol Pahor, Josip Ribičič, Albert in Karel Širok ter Vladimir Martelanc. Na slednjega, komaj 17-letnega komunističnega študenta je potrebno še posebej opozoriti. Martelanc nam je že znan po svojih v primorskem okolju izvirnih pogledih na nacionalno vprašanje, tu pa ga odkrijemo kot pozornega in tenkočutnega poznavalca umetnosti in samostojnega interpreta historičnega materializma.

Prikazano obdobje je v zgodovinopisju že obdelano v delih dr. Milice Kacin - Wohinz, kjer je splošno družbeno dogajanje osvetljeno posebej s politične plati in ne s šolske.

Bibliografska kazala, ki jih je Slovenski šolski muzej v Ljubljani že izdal in ki jih še nedvomno bo, so koristen pripomoček za študij slovenskega šolstva in njegove zgodovine.

Lilijana Trampuž

DOPRINOS PROF. DR. MIRJANE STRČIĆ KNJIŽEVNOJ POVJESTI HRVATSKE ISTRE

Kada hrvatska književna povijest želi ukazati na starinu i utemeljenost pisane riječi u Hrvata, obvezno će krenuti od Istre i Kvarnerskih otoka. Tu starinu te postojanje vlastitog pisma i književnog jezika potvrdit će nizom sačuvanih kamenih glagoljskih spomenika ili starih listina, od Grdoselskog ili Valunskog natpisa do Bašćanske ploče ili Istarskog razvoda. Jednom utemeljeno i shvaćeno kao svoje, hrvatsko pisano glagoljsko naslijeđe nastavljalo je intenzivno živjeti na ovim stranama, pa mu je i hrvatska književna historija potpuno opravdano zarana počela odavati dužnu pažnju. Stoga se može reći da se za glagoljsku medievalnu baštinu ovoga sjeverno-jadranskog područja općenito dovoljno zna, da su istraživanja obuhvatila i kasnije periode - doba reformacije u Istri, da je s dovoljno znanstvenoga i kulturnog poštovanja ukazano i na ličnost jednog Matije Vlačića Ilirika itd. Starija su, dakle, razdoblja relativno dobro znana književnim i kulturnim povjesnicima.

No, primaknemo li se novijoj epohi, utemeljivanju i izgradnji književnosti na novim, modernijim osnovama tijekom 19. stoljeća, gotovo donedavno hrvatski su literarni historičari pokazivali iznenađujuće malo interesa za književna kretanja u Istri i kvarnersko-otočnom područ-

ju. Stjecajem povijesnih prilika cjelokupna je pažnja usmjerena prema formiranju književnog kruga u hrvatskoj metropoli - u Zagrebu, te u Banskoj Hrvatskoj koja je od ilirskog pokreta dalje preuzela poziciju hrvatske nacionalne središnjice, a nalazila se u mađarskoj interesnoj sferi Habsburške Monarhije; postupno je zapostavljeno sve više ono što nije ulazilo u tu glavnu, matičnu struju hrvatskoga kulturnog i književnog svijeta, pa tako i Istra sa svojim vrlo specifičnim razvojnim putovima, tada u okviru austrijskog dijela Monarhije. Zanimanje znanstvenika za centralno žarišće, za relevantnu epohu i vodeće književno kretanje razumljivo je, što se, primjerice, sagledava i u istraženosti književnosti u dubrovačko-dalmatinskoj regiji u periodu renesanse i baroka, dakle u doba, kada su se upravo ondje koncentrirala najvažnija zbivanja na polju hrvatske pisane riječi.

Ipak, u naše dane, na razvojnom stupnju znanosti o književnosti do kojega smo došli, čini se da je nedopustivo ne sagledati korpus hrvatskoga književnog naslijeđa u svoj njegovoj cjelovitosti, pa iz sume općeg znanja o njemu izostavljati i zanemarivati pojedine segmente. A to se, upravo, bilo dogodilo s jednim dijelom hrvatske književnosti, sa stvaralaštvom istarskih Hrvata, koje je nastajalo tijekom 19. i na početku 20. stoljeća. U pregledima hrvatske književne povijesti moglo se, npr., naći samo spomenuto ime pjesnika Mata Bastiana iz Kastavšćine, za Brsečanina Kumičića više se znalo zbog njegova djelovanja u hrvatskoj književnoj i političkoj središnjici, kao što je to donekle bilo i s Viktorom Carem Eminom iz liburnijskog kraja; poznatiji je donekle bio i Rikard Katalinić Jeretov iz Voloskoga, ali najčešće ocjenjivan kao epigonska, arhaična pjesnička pojava u usporedbi sa svojim suvremenicima u matici - domovini, u Banskoj Hrvatskoj.

U mnogočem je na takvu sudbinu utjecao i upravni položaj Istre. U 19. i na početku 20. st. hrvatska i slovenska Istra s Kvarnerskim otocima činila je posebnu austrijsku pokrajinu sa Saborom u Poreču, a udružena s Goričkom podvrgnuta je bila Namjesništvu u Trstu. Potom, između dva svjetska rata, Istra je postala dio Kraljevine Italije. To, doduše, ne opravdava hrvatske istraživače iz matice, ali činjenica jeste, da ne samo široka književna javnost, nego ni najuži krug stručnjaka nisu mogli dobiti uvid u kulturni i književni život istarskih Hrvata u prošlosti i dijelu našeg stoljeća; cijeli jedan vijek u životu jednog dijela hrvatskog naroda na književnopovijesnom području ostajao je tako bijelim poljem, neistražen i neuključen u opću svijest o kulturnoj i književnoj prošlosti hrvatskog naroda u cjelini.

2.

Međutim, tijekom više od dvadesetak godina unazad, jedan se znanstveni djelatnik, uporno trudi da ispravi ranije propuste, da popuni to bijelo polje u našem poznavanju sveukupne hrvatske književne prošlosti: literarnom produkcijom istarskih Hrvata u 19. i 20. st.